



Смугасте циркове шатро височіло посеред скошеного поля, простісінько на стерні, де ще вчора тітка Секлета випасала корову. З усіх навколишніх сіл сюди збігалася босонога дівтора, повагом чвалали закутані у квітчасті хустини бабці, поспішали причепурені дівчата, повертаючись із нічної зміни на цукровому заводі.

На табуретці перед входом сиділа яскраво-руда юначка, затагнута в корсет. Виставивши ногу в розріз спідниці — непристойно широкий як для чемної панночки, — вона вигравала на акордеоні нечувану в тутешніх місцях мелодію.

— Ми зупинилися в цьому болоті єдино тому, що нам потрібні гроші. Терміново потрібні гроші, — ніби сама до себе, прошепотіла молода жінка, яка стояла осторонь і байдуже спостерігала за барвистим натовпом. Її тонкі уста лишали слід кармінової помади на склянці з ледве теплим чаєм, а сріблясте волосся завитими кучерями спадало на прикриті шаллю плечі.

На стерні попри пані вмовстився вовк. Велетенський вовк. Його хутро мало той самий дивовижно-металевий колір, що й волосся відстороненої жінки, а очі світилися яскравими вогнями: одне — жовтим, а друге — небесно-блакитним.

— Ойгене, уже час. — Легкий німецький акцент забринів у голосі.

Ледь торкнувшись пальцями голови звіра, жінка пішла до циркового фургончика, розташованого одразу за шатром. Одного з чотирьох, прикрашених дзвіночками, стрічками й дерев'яними табличками з написом «Цирк фрау Гріте». Вовк на ім'я Ойген вайлувато підвівся та, не зважаючи на галасливих глядачів, попрямував за господинею.

— Ми розпочинаємо! — на всю горлянку, дзвінко та співучо прокричав коротун-конферансьє з кругленьким черевцем і смішливими очима, мимоволі поправляючи блискучу краватку.

Полог шатра попустився за останніми гостями. Мов за помахом чарівної палички, спалахнули гасові лампади, і глядачі радісно заплескали в долоні, тісніше притуляючись одне до одного на розкиданих по колу солом'яниках. Із грамофона долинули звуки маршу, і на імпровізовану арену висипали різномасті циркові артисти.

— Диви, який красень! — на вухо сусідці зашепотіла схожа на чаплю дівця у вицвілій хустці з маками.

— Котрий? Отой вусатий, що стоїть на голові? — розділяючи її захват відповіла куца білявка, що сиділа опліч.

— Та ні, он той, кучерявий, з бакенбардами, що гойдається під стелею!..

Музика заграла гучніше, перекриваючи слова дівчат. Руда акордеоністка вийшла на арену, заводячи сороміцьку співанку з янгольським виразом простуватого, але густо розмальованого обличчя. Її великий рот розтягнувся в самовдоволеній посмішці, а голос звучав чисто й сильно.

Від тих коломишок чоловіки зареготали, а матері поспішно затулили дітям вуха, наче їхні чада ніколи не бували на сільських весіллях.

— Ти бачила? — знову заторохтіла сусідці «чапля», тільки-но стих акордеон. — *І ця пришелепувата* явилася.

— Хто, Причинна?

— Ну, а хто ж! Сидить, очиськами кліпає. Відьомське поріддя, тьху! — вдала, що спльовує просто собі під ноги, дівця.

— А мені її навіть шкода, — відповіла білявка. — Уяви, як то — цілими днями одно говорити з деревами. Хай хоч сьогодні розважиться. Ой, дивися, знову твій кучерявенький!

Кучерявий циркач у жовто-чорному трико взявся підкидати наточені ножі й булави, вправно балансує на високих ходулях. У той самий час з-за лаштунків виринула темношкіра дівця з пухкими губами й гладенько зачесаним смоляним волоссям. Артистка зробила подвійне сальто й розповзлася в шпагаті, з легкістю ловлячи сталеві клинки жонглера. Тугий гімнастичний костюм, укритий блискітками, горіхово-коричневий, що тон у тон повторював колір шкіри, підкреслював круті стегна дівчини, тонкий стан і треновані, м'язисті руки. Ось вона ловить ніж і, не обертаючись, жбурляє його через плече, потрапляючи точнісінько в намальовану на дерев'яній дошці мішень. Ось зал вибухає оплесками, у захваті роззявляючи роти, а гімнастка присідає в глибокому реверансі, поблискуючи лелітками на костюмі.

Пара туманних очей не зводила зачарованого погляду, ніби прикутого до арени. Та, яку назвали Причинною, не помічала нічого навколо. За мить увесь світ перетворився для неї на одну суцільну циркову арену, встелену червоним оксамитом і осяяну гасовими вогнями. Вона не чула, як чоловіки біля неї перемовлялися:

— А що ж то за шапіто, у якому навіть звірів нема? От я був у Києві, Харкові... Там і коні, і дресировані

тигри, і пітони... Кажуть, незабаром привезуть сло-  
на. А тут...

— Чув, що власниця цирку, фрау Гріте, затята против-  
ниця вистав із тваринами. Вона каже, що це не гуман-  
но, — відповів молодик у зеленому капелюсі й модному  
картатому піджаку. — Єдина тварина, яка з'являється  
на арені, це її знаменитий ручний вовк...

Не встиг пан у зеленому капелюсі домоворити, як  
з-за куліс і справді вийшов сріблястий вовк, зрос-  
том із доросле ягня. Його довга шерсть виблискувала  
в жовтуватому освітленні, гудзики різнокольорових  
очей загрозливо блимали. Публіка зойкнула від жаху:  
ані нашійника, ані повідця чи клітки, яка б захисти-  
ла людей від звіра.

— Ойгене, лежати, — скомандувала йому фрау Гріте,  
яка тепер, скинувши шаль, демонструвала глядачам оз-  
доблену бісером аквамаринову сукню та скосисті плечі.

Загрозливий погляд змінився байдужим. Вовк слух-  
няно ліг посеред арени, поклавши голову на передні  
лапи й настовбурчивши вуха. Так роблять свійські пси  
й цуценята, тож дівчатка в залі аж зітхнули від зами-  
лування. Далі за командою дресирувальниці здоровен-  
ний вовк ставав дибки, плигав через кільце, перестри-  
бував з одного стільчика на інший і робив це з гідністю  
та грацією, властивою лише хижакам.

— Може, у нас є сміливці, що не побояться попести-  
ти Ойгена? — раптом звернулася до публіки срібляста  
пані, примружуючи очі. — Найсміливіших чекає гро-  
шова винагорода!

На красивому обличчі Гріте майнула холодна лукава  
усмішка. Штучна, наче маска з її костюмерні.

Старі й малі лише міцніше вчепилися пальцями в со-  
лом'яні подушки, і тільки найвідважніші припустили  
можливість легкого заробітку, несміло підводячи руки.

Натомість Ойген перестав бути милою кімнатною тваринкою: він вишкірився, оголюючи масивні білі ікла, і тихенько загарчав. Відчайдухи швиденько опустили досі цілі кінцівки, а дресирувальниця посміхнулася переможно, пестячи сердитого звіра між вух.

— Я хочу, — несподівано підвелася з місця та сама пришелепувата й, не чекаючи дозволу, попрямувала до арени.

Її довге чорне волосся закублалося і розтріпалося похиленими плечима, майже повністю покриваючи тендітну дитячу фігурку, вбрану в саму полотняну сорочку без жодної вишитої стьожечки.

— Як тебе звати, смілива дівчинко? — медовим голосом звернулася фрау Гріте, оцінюючи новоприбулу. На її звичній масці з'явилася ледь помітна тріщина, з-за якої проглядалося справжнє здивування.

Та завмерла на півкроку. Її карі, устелені туманом очі округлилися, а біла шкіра, здавалося, побіліла ще дужче. Дівчинка мовчала.

— Вона божевільна! — викрикнув хтось із публіки. — Не зважайте на неї!

— Це дівча навіть не знає, як зветься! — підтвердив інший голос. — Вона знахарці місцевій прислуговує. Ми називаємо її Причинною, бо вона несповна розуму.

— Причинною?

Одна срібляста брова фрау Гріте поповзла вгору.

— Що ж, і ти не боїшся вовка, мала? То ходи обійми його, — ласкаво підбадьорила дівчинку пані, удавано всміхаючись. — Ще ніхто за всю історію нашого цирку не наважувався торкнутися Ойгена на арені.

Причинна ступила крок. А потім ще один. У глядачів перехопило дух, бо що ближче підходила юнка, то сильніше шкірився звір.

— Навіть виняткові сміливці й відчайдухи завмирають у сажні<sup>1</sup> від вовка, почувши його рик! — із пафосом вирекла срібляста фрау, дедалі більше нагнітаючи ситуацію. — Чи ж насмілишся ти підступитися ближче, відважна дівчинко?

Ще крок. Ось уже вовк роззявив рожеву пащу, готовий учепитися дівчинці в простягнену руку... Аж раптом сталося несподіване. Глядачі й незчулися, як Причинна опинилася просто біля звіра, опустила на коліна й затисла велику Ойгенову голову в обіймах.

Публіка полегшено зітхнула, утім, не забувши пустити шпильку на адресу пришелепуватої. А вовк і зовсім отетерів від такого зухвальства, вирячивши й без того великі очі та, мов цуценя, підібгавши хвоста.

— Ну, добре, добре, смілива дівчинко, — спробувала відірвати від вовка Причинну срібляста пані, ховаючи під привітною на цей раз маскою збентеження. — Винагороду отримаєш після вистави. Я чекатиму на тебе в моєму фургончику... Музику! Му-зи-ку!

Руда знову заграла на акордеоні, виконуючи романс уже на пару з конферансьє. Далі були трюки на одноколісному велосипеді, кумедні жарти коротуна-ведучого, що виявився непоганим коміком, плювання вогнем та еквілібристика. Грандіозне як на провінційний цирк фінале закінчилося феєрверком з конфеті та гучними оплесками.

Глядачі потроху розходилися по домівках, ішли порати худобу, копати моркву й трусити килими, а Причинна так і сиділа на солом'янику, довгим поглядом пронизуючи спустілу арену, ніби в змозі побачити щось, приховане від звичайного ока.

---

<sup>1</sup> Сажень — одиниця вимірювання довжини на теренах Російської імперії, що на початку ХХ ст. дорівнювала 213,36 см. (Тут і далі прим. ред.)

\*\*\*

— Що ж, фрау Гріте, вітаю з аншлагом! — До блідо-голубого фургончика, над яким майорів прапорець із зображенням вовка, неквапливо наближався молодик у зеленому капелюсі й картатому піджаку.

— Дякую, пане Скляренку. — Власниця цирку ледь схилила голову в поклоні. — Це було дуже щедро з вашого боку — дозволити нам виступити тут, у вашій Смородинці.

— Публіка в нас не богемна, але принаймні не розбещена вар'єте й театрами, — усміхнувся Скляренко.

Його обличчя було симпатичне, а в очах грали вогники.

— Сподіваюся, ви не відмовитеся повечеряти зі мною сьогодні? — Молодик торкнувся вустами мережаної рукавички Гріте, спідлоба дивлячись на дресирувальницю й намагаючись зазирнути їй у вічі.

— На жаль, уже сьогодні ми вирушаємо далі, — звільнила руку фрау без тіні кокетства.

— Перегляньте ваші плани, любя пані. — Вогники в очах молодика змінилися на загрозливі іскри. Утім, його миловидне та якесь досі дитяче обличчя не спроможне було навіяти жах. — Хіба чесно, що я, син цукрового короля, дав вам добряче заробити, а сам не отримую нічого натомість?

— Ось ваша розписка. — Фрау витягла із сумочки папірець. — Тут нічого не написано про відшкодування чи відсоток із продажу. Тож, пробачте, я маю збиратися...

Скляренко схопив був руку жінки, але дверцята фургончика прочинилися і в отворі з'явилася грізна вовча морда. Пані імпресаріо<sup>1</sup> кинула на молодика короткий погляд і вичавила усмішку.

---

<sup>1</sup> Імпресаріо — підприємець, що утримує театр, цирк чи інший розважальний заклад.

— Ви знаєте, любий Серж, що я колись була заміжня? Той кивнув у відповідь.

— Подейкують, — холодно вела далі срібляста пані, — що це я вбила свого чоловіка. Тож ліпше не створювати перешкод на моєму шляху. Бо хтозна, що може статися.

Сказала й зникла у фургончику.

Молодик у зеленому капелюсі сплюнув крізь зціплені зуби й нервово обсмикнув шовкову камізельку<sup>1</sup>. Не звик панич Сергій Складенко, щоб дами йому відмовляли. Такі ситуації траплялися з ним украй рідко й залишали дуже неприємний осад.

Обвівши розсіяним поглядом циркове закулісся, юнак зупинився на чорнявій гімнастці, що саме виходила із шатра. У її гнучкій статури, шкірі кольору кави з молоком, крутих стегнах та екзотичних рисах обличчя проглядалася африканська кров. «А що, ця гутаперчева дівчинка теж нічогенька», — подумав Серж, франтуватю насуваючи на очі капелюха й крокуючи просто до фургончика смаглявки.

---

<sup>1</sup> Камізелька — жилет.





Не русалонька блукає — то дівчина ходить,  
й сама не зна (бо причинна),

що такеє робить.

*Тарас Шевченко. Причинна*

Від'їхали так далеко, як устигли до настання ночі. Табір розбили край Дніпра, трохи вище від Черкас.

Робочі знову витягали розкладні столи, крісла та все кухонне причандалля, кухар заходився варити суп у великому казані, відрізаючи шматки сирого м'яса для Ойгена. Стриножені коні мирно паслися на сусідній галявині, поскубуючи траву, а вечірні пташки наповнювали ліс розкотистими піснями.

Ніби відгукуючись на той спів і аромати напівготового супу, мандрівні циркачі, потомлені за день, виходили з фургончиків. Вони підсідали ближче до багаття, кутаючись у вовняні ковдри: вересневі вечори ставали дедалі холоднішими.

— І треба ж було проти ночі зриватися, наспіх усе пакувати, потім знову розкласти, щоб просто поміняти шило на мило? — пробубніла собі під ніс темношкіра гімнастка, розминаючи шию. Достатньо голосно пробубніла та ще й озирнулася, аби впевнитися, що оточення її почуло.

Але всі промовчали. Мовчала й срібляста пані, розлігшись у складаному шезлонгу. Легенький вітер шумів

верхівками кленів і лип, зриваючи перші пожовклі листки, підкидаючи й граючись ними, ніби дитина — паперовими літачками. У повітрі пахло свіжістю й ранньою, ще зовсім юною осінню.

— До речі, фрау Гріте, а коли нам уже заплатять гонорар за минулий місяць? Здається, ми непогано заробили в цьому Богом забутому селі... — Дівчина знову надула пухкі губи та прилизала й без того гладенько зачесане назад волосся.

Ніхто не знав її справжнього імені — називали просто Пантерою. Це ім'я справді пасувало зовнішності й гоноровому характеру африканської гімнастки.

— Дівчинко моя, а не забагато нарікань як для одного вечора? Чи це на тебе так знайомство із Сержем Скляренком уплинуло? — огризнулася Гріте. Її губи стулилися в одну лінію. Таку тонку, що якби не кармінна помада, то їх узагалі не було б видно на припудреному обличчі.

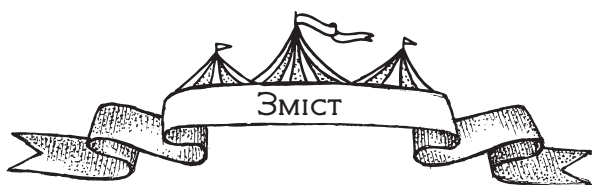
Пантера зручніше примостила на пеньку пишні й пружні від виснажливих тренувань сідниці, зтягнуті в чорні штани, та спритно застібнула гудзики на високому комірі чоловічої гімнастерки. Поза сценою вона любила зручний одяг — байдуже, чоловічий чи жіночий, аби не сковував рухів та обкутував її з голови до ніг.

На її смаглявих щоках важко було розгледіти рум'янець, але хитра посмішка прорізала обличчя, ніби натякаючи, що дівчині анітрішечки не соромно.

— А й справді, фрау Гріте, — долучилася до розмови циркова ворожка, літня пані Зінаїда Лаврівна. — Щось давненько ми не бачили гонорарів...

Вовк біля ніг Гріте тихо, але загрозово загарчав.

— Не забувайте, — холодно відрізала пані імпресарію, притримуючи Ойгена рукою, — це я годую й одягаю вас, купую овес для коней і гас для ламп...



Пролог.....	3
Розділ I.....	11
Розділ II.....	19
Розділ III.....	31
Розділ IV.....	43
Розділ V.....	78
Розділ VI.....	98
Розділ VII.....	112
Розділ VIII.....	134
Розділ IX.....	148
Розділ X.....	179
Розділ XI.....	186
Розділ XII.....	202
Розділ XIII.....	219
Розділ XIV.....	233
Розділ XV.....	265
Розділ XVI.....	280
Розділ XVII.....	295
Розділ XVIII.....	325
Розділ XIX.....	335